

Mikołaj GRUSZCZYŃSKI

Uniwersytet Jagielloński

mikolaj.gruszczynski@uj.edu.pl

RUCH TURYSTYCZNY W PERU W LATACH 1989-2006

ABSTRACT **Tourism in Peru between 1989-2006**

Tourism in Peru has been thriving for over 20 years. Tourism as the mechanism of the interdependence along with numerous cooperating institutions, new archaeological discoveries and researches uses prosperity of regions being based among others on a legacy of Incas. I will concentrate on statistical data concerning firstly on the arrival of tourists to Peru in 90ies and secondly on the arrival of tourists to Peru and neighbouring countries of Ecuador and Bolivia, thirdly the increase of tourist accommodation towards the development of tourists movements in years 1993-2003. I will specify the objects in Peru marked out on the UNESCO list. I will wonder what role in tourism the autochthonous resident is playing, his relations with the cultural legacy of Incas and possibilities of participating in the life of tourism. Tourist movements before 2000 and precipitated development of tourism after 2000, its causes and the infrastructure which rose along with it.

Keywords: tourism, Peru, Incas

Słowa kluczowe: turystyka, Peru, Inkowie

Peru jest krajem pełnym kontrastów i różnorodności kulturowej, w którym, dzięki mieszkańcom, udało się zachować dziedzictwo pradawnych cywilizacji. Turystyka stanowi bardzo ważny czynnik rozwoju państwa peruwiańskiego, szczególnie turystyka przyjazdowa. W głównej mierze jej rozwój zależy od polityki rządu oraz zaangażowania ludności. Ma on się realizować poprzez odpowiednią koncepcję

poprawy sytuacji ekonomicznej, a także dzięki stworzeniu planu równoległej współpracy z ludnością kraju, w którym przyrost naturalny wynosi 19%¹, przy czym jedna trzecia mieszkańców żyje w nędzy². Koncepcja poprawy sytuacji ekonomicznej winna – w świetle najnowszych teorii i modeli – realizować się w postaci rozwoju zrównoważonego (z jak najmniejszą szkodą dla środowiska) i mieć na celu wspólne dobro (rozwój gospodarki i dobro Indian). Istotne jest wyeksponowanie dziedzictwa kulturowego w odpowiedni sposób oraz w odpowiedniej formie, tak aby turystę pouczyć, zachwycić i zachęcić do powrotu do Peru – do spotkań z żywym dziedzictwem Inków. Autochtoni tworzą odwiedzającym Peru nastrój i tło do odtwarzania historii Inków. Już sam fakt zobaczenia Indian to dla przyjezdnych główny bądź jedyny cel podróży: są oni potomkami Inków, nieodłączną częścią Andów, dopełnieniem artefaktów przeszłości. A może na odwrót? Architektura inkaska tworzy pejzaż dla życia Indian, które turysta chce bliżej poznać.

Niniejszy artykuł ma za zadanie przedstawić zarys problematyki związanej z ruchem turystycznym w Peru w latach 1989-2006. Ponadto ma zaprezentować dane statystyczne dotyczące tegoż ruchu w Peru i w krajach sąsiadujących oraz odnieść je do wydarzeń mających pośredni lub bezpośredni wpływ na rozwój turystyki. Istotne jest również wskazanie sposobów uczestnictwa lokalnej społeczności w rozwoju turystyki oraz czynników wpływających na umocnienie się omawianej gałęzi gospodarki.

DZIEJE PERU A ROZWÓJ TURYSTYKI

Rozwój turystyki w Peru przez wieki był silnie uzależniony od wpływów hiszpańskich. Postępująca centralizacja kraju negatywnie wpływała na rozwój tej gałęzi gospodarki – do dzisiaj stolica wytwarza 40% produktu krajowego brutto³. Również długotrwały brak niepodległości osłabiał prace nad rozwojem gospodarki i wizję wspólnej przyszłości Peru. Duże zmiany zaszły wraz ze zwiększeniem turystycznej aktywności gospodarczej, która dała ludności tubylczej możliwość tworzenia produktów turystycznych oraz ich pośredniej lub bezpośredniej sprzedaży (stało się to głównie w wyniku globalizacji). Sytuacja ta doprowadziła do folkloryzacji autochtonicznej kultury⁴, w której elementy folkloru, treści oraz wybrane formy folkloru, przykładowo z racji swej artystycznej formy, zostały odłączone od swego naturalnego środowiska i przeniesione na nową przestrzeń. Dzieje się tak w celu zaspokojenia potrzeb człowieka – estetycznych i innych. Zdarza się także, że wybrane elementy folkloru nie tylko eksponowane są w sytuacji od-

¹ *Birth Rate of Peru*, Index Mundi, [online] <http://www.indexmundi.com/g/g.aspx?c=pe&v=25>, 12 II 2013.

² *Rural Poverty in Peru*, IFAD, [online] <http://www.ruralpovertyportal.org/country/home/tags/peru>, 12 II 2013.

³ *Ameryka Południowa*, red. W. Maik, Poznań 1998, *ABC Świat*, t. 1.

⁴ A. Posern-Zieliński, *Między indygenizmem a indianizmem. Andyjscy Indianie na drodze do etnorozwoju*, Poznań 2005, s. 34, *Seria Etnologia i Antropologia Kulturowa*, nr 22.

miennej od naturalnej, ale również powstają w oparciu o dokumentację folklorystyczną w celu ożywienia ich w specjalnie zaaranżowanej sytuacji⁵.

Już od okresu kolonialnego Peru odwiedzane było przez licznych misjonarzy i poszukiwaczy złota z Europy. Rozwój handlu i znaczne zasoby bogactw mineralnych tego obszaru sprawiły, że Peru w XVII w. stało się jednym z bogatszych krajów kolonialnych Ameryki⁶. Po proklamowaniu niepodległości w 1821 r. rozpoczął się proces zmian systemu agrarnego, co wpłynęło na stopniową poprawę sytuacji państwa. W miejsce wspólnot, w których żyli Inkowie, wprowadzono zindywidualizowanie tytułu własności ziemi⁷. Nowy egalitarny system podatkowy, nieuwzględniający warunków pracy i życia w różnych zakątkach Peru, doprowadził do zubożenia prowincji. Takie same podatki, bowiem płaciła zarówno ludność pracująca w Andach na wysokości ponad 4000 m n.p.m., jak i ludność w rejonie Amazonii czy na wybrzeżu, gdzie klimat był bardziej sprzyjający. Sytuacja ta doprowadziła do migracji Indian do dużych miast, co w konsekwencji spowodowało problemy z wyżywieniem. Koszty życia stopniowo zaczęły rosnąć⁸. Indianie nie zgadzali się z takim sposobem zarządzania ich ziemią przez kolonialistów. Głoszono hasła pobudzające Indian do działania i wzmacniające ich nadzieje na lepszą przyszłość. Dużą rolę odegrała tutaj mitologia inkaska mocno zakorzeniona w mentalności Indian, która stała się ideologią rewolucyjną. Na terenach Puno – tuż przy jeziorze Titicaca – wybuchło powstanie, które miało na celu odnowienie Tahuantinsuyu⁹. Na jego czele stanął przedstawiciel sił zbrojnych major Teodomir Gutierrez Cueves; mianował się on generałem i wodzem Inków oraz przyjął imię Rumi Maqui. Ruch ten jednak szybko upadł, a wydarzenia dowiodły, iż bardzo łatwo można zjednać chłopów-Indian, należy jedynie sformułować zadania i cele w kontekście tradycji – mitologii¹⁰. W latach 30. XX w. peruwiański polityk Haya de la Torre (1895-1979), wcześniej wygnany z Peru za organizowanie protestów wśród studentów, zachęcony sytuacją w Meksyku, stworzył międzynarodową partię – Alianza Popular Revolucionaria Americana. Partia formułująca pierwsze zasady indygenizmu, nawiązujące pozytywnie do indiańskiego dziedzictwa, miała na celu obronę krajów Ameryki Łacińskiej przed ekonomicznym imperializmem. Sam indygenizm nie zyskał wtedy dużej popularności, mimo to wywarł znaczny wpływ na tożsamość społeczeństwa obywatelskiego. W 1932 r., po przegranych wyborach prezydenckich, działalność partii została w Peru zakazana¹¹. W tym samym roku peruwiański polityk i eseista Emilio Romero

⁵ J. Burszta, *Chłopskie źródła kultury*, Warszawa 1985, s. 299-230.

⁶ *Ameryka Południowa*, s. 195.

⁷ A. Posern-Zieliński, *Ruchy społeczne i religijne Indian hiszpańskiej Ameryki Południowej (XVI-XX w.)*, Wrocław 1974, s. 124-126, *Biblioteka Etnografii Polskiej*, nr 30.

⁸ E. Romero, *Peru na ścieżkach Ameryki*, przeł. i oprac. A. Dembicz, Warszawa 1996, s. 11, *Idee i Ludzie*.

⁹ *Tahuantinsuyu* – w języku keczua oznacza Państwo Inków – bywa czasami tłumaczone jako Imperium Czterech Stron Świata albo Ziemia Czterech Dzielnic. Zob. J. Szemiński, M. Ziółkowski, *Mity, rytuały i polityka Inków*, Warszawa 2006, s. 336.

¹⁰ A. Posern-Zieliński, *Ruchy społeczne i religijne...*, s. 132-134.

¹¹ J. Ch. Chasteen, *Ogień i krew. Historia Ameryki Łacińskiej*, przeł. K. Bartuzi, Warszawa 2007, s. 176.

zapropował nowy podział administracyjny, który miał zdecentralizować Peru pod względem ekonomicznym, lecz dopiero w latach 70. rozpoczęto wprowadzać jego pomysły w życie.

Dzięki silnej pozycji USA w pierwszej połowie XX w. gospodarka Peru zaczęła się umacniać, jednak w połowie stulecia doszło do kolejnych ruchów partyzanckich, buntów chłopskich, strajków robotniczych, a także do wybuchu przygranicznego konfliktu z Ekwadorem i Kolumbią. Po II wojnie światowej, do której Peru przystąpiło dopiero w 1945 r., nastąpiła chwilowa poprawa sytuacji gospodarczej kraju. W 1968 r. miał miejsce zamach stanu i wprowadzono interwencjonizm państwowy. Próbowano uniezależnić politykę zagraniczną od USA. Liberalizację polityki gospodarczej kontynuowano w latach 80. Lata 90. przyniosły kolejne osłabienia, terroryzm, walkę z korupcją i handlem narkotykami¹². Jak wynika z powyższych rozważań, sytuacja nie sprzyjała rozwojowi turystyki głównie ze względów politycznych. Sytuacja wewnętrzna oraz liczne konflikty skutecznie odwracały uwagę od możliwości wykorzystania dziedzictwa kulturowego oraz walorów naturalnych jako potencjalnego źródła bogactwa kraju.

Ostatnia dekada pokazała, że grupy etniczne pragną zaangażować się w rozwój turystyki w Peru. Indianie biorą czynny udział we współtworzeniu produktów turystycznych. Dzięki wejściu lokalnej ludności na drogę etnorozwoju, można wyodrębnić dwa nurty latynoamerykańskiej turystyki. Pierwszy z nich, zwany turystyką etniczną (etnoturystyką), ma na celu spotkanie turysty z ludnością indiańską (kulturą, folklorem, twórczością oraz tradycją) w wioskach tudzież na targach indiańskich. Turysta ma możliwość obserwacji Indian przy pracy w warsztatach (tkackich, ceramicznych), podziwiania ich muzyki podczas parad czy świąt, a nawet uczestniczenia w specjalnych obrzędach z udziałem szamanów. Do drugiego nurtu należy turystyka ekologiczna (ekoturystyka), która ukierunkowuje przybysza na podziwianie nieskażonego środowiska, flory i fauny m.in. amazońskiej selwy. Bardzo często przewodnikami podczas takiej podróży są lokalni Indianie, znający dany region, jego specyfikę, zwyczaje oraz plemiona, którzy pokazują odległe od cywilizowanego świata *ostatnie nieskazitelnie naturalne miejsca*¹³.

WPLYW POLSKICH DZIAŁAŃ NA ROZWÓJ TURYSTYKI

Duże znaczenie dla rozwoju turystyki w Peru miała kolej transandyjska, której projekt oraz nadzór budowy przeprowadzał polski inżynier Ernest Malinowski (1818-1899). Po ukończeniu wysoko cenionej uczelni paryskiej École Nationale des Ponts et Chaussées odpowiedział na propozycję współpracy nowo powstałej republiki Peru. Pod koniec 1852 r. wylądował w porcie Callao niedaleko Limy. Szybko wyruszył w głąb kraju, by zorientować się w kwestii mającej powstać kolei. Pomysł Malinowskiego z początku został odrzucony jako zbyt rewolucyjny i zuchwały. W tym czasie Hiszpania

¹² *Ameryka Południowa*, s. 195.

¹³ A. Posern-Zieliński, *Między indygenizmem...*, s. 33-34.

chciała podporządkować sobie już niepodległe, ale zadłużone u niej Peru. W efekcie doszło do konfliktu zbrojnego, a polski inżynier został wybrany na inżyniera wojskowego. Zbudowany 2 maja 1866 r. przez Malinowskiego fort obronny zdecydował o losach niepodległości, a jego twórca został bohaterem narodowym. Fort stał się zabytkiem – muzeum historii wojska, w którym można obejrzeć zdjęcia Polaka. W 1868 r. rozpoczęto realizację projektu Malinowskiego, która trwała (z małymi przerwami) do roku 1886. Powstały dwie duże linie kolejowe przecinające Andy, wciąż są one bardzo użyteczne i służą celom turystycznym. Pierwsza trasa, zaczynająca się w Limie, przechodzi przez położoną na wysokości 3700 m n.p.m. przełęcz La Oroya – tam rozdziela się i zmierza na północ do Cerro de Pasco i na południe do Huancayo¹⁴. Trasa kolejowa wspina się prawie na 5 tys. m n.p.m., pokonuje 32 tunele oraz 30 mostów. Druga turystyczna linia kolejowa prowadzi przez południową część Peru z Mollendo na wybrzeżu przez Arequipę do Puno nad jeziorem Titicaca. Wyczyn Polaka został okrzyknięty cudem świata i do 2005 r. była to najwyższej położona trasa kolejowa na świecie¹⁵.

Również duży wpływ na rozwój turystyki Peru mają wciąż bieżące prace archeologiczne, odkrycia i wyprawy badawcze. Na przełomie ostatnich lat zostało zorganizowanych kilka wypraw w głąb Amazonki. Jedną z nich miało na celu odnalezienie mitycznego El Dorado – miasta Paititi. Inicjatorem przedsięwzięcia był m.in. odkrywca, podróżnik Jacek Pałkiewicz (1942), współpracujący z „National Geographic”. Po kilku latach gromadzenia materiałów, uzyskaniu pozwoleń i odpowiedniej aparatury do skanowania podłoża oraz po przygotowaniu grupy badawczej rozpoczęła się wyprawa. Próbowano znaleźć zaginione miasto, co jednak udaremniły warunki panujące w dżungli. Strach uczestników towarzyszących głównej ekipie odkrywców oraz ciężki stan zdrowia jednego z tragarzy nie pozwoliły na kontynuację wyprawy. Odkrywczy twierdzą jednak, że cel był bliski. Tak więc El Dorado inspiruje nadal¹⁶. Pałkiewicz o El Dorado wypowiada się w ten sposób: *Jeden z najbardziej intrygujących mitów w historii ludzkości. Nigdy nie stracił on na swojej aktualności i niczym tajemnicza wyspa skarbów od pięciu stuleci przykuwa uwagę całych pokoleń swoją nieodkrytą tajemnicą*¹⁷.

Istotnego odkrycia, choć o mniejszym znaczeniu turystycznym, dokonali w 1964 r. Antonio Santander oraz Gene Savoy. Mowa o ostatnim „bastionie Inków”, ostatniej stolicy Imperium (od 1536 r.) – Vilcabambie, która po zdobyciu przez Hiszpanów aż do XX w. była prawie całkowicie zapomniana. Ponownie to samo miejsce, prawdopodobnie nie wiedząc o wcześniejszych dokonaniach, „odkryli” peruwiański podróżnik Edmundo Guillena (1921-2005) oraz polskie małżeństwo – Tony Halik (1921-1998) i Elżbieta Dzikowska (1937)¹⁸.

¹⁴ M. Różycki, *Peruwiańskie spotkania*, Warszawa 1989, s. 90-94.

¹⁵ M. Jędrusik, J. Makowski, F. Plit, *Geografia turystyczna świata. Nowe trendy. Regiony turystyczne*, Warszawa 2010, s. 154.

¹⁶ J. Pałkiewicz, A. Kapłanek, *El Dorado. Polowanie na legendę*, Poznań 2005.

¹⁷ Oficjalna strona internetowa Jacka Pałkiewicza: <http://www.palkiewicz.com/ekspedycje/index.php?p=paiti>, 13 II 2013.

¹⁸ J. Molenda, *Vilcabamba trzydzieści lat później*, „Globtroter” 2009, nr 27.

RUCH TURYSTYCZNY W PERU PRZED ROKIEM 2000

Obecnie wjazd do Peru w celach turystycznych nie wymaga wizy. Przepisy przewidują 90-dniowy okres bezwizowy dla turystów. Takie regulacje dają duże możliwości zwiedzania. Zdarza się także, że turyści celowo przekraczają granicę z Boliwią, aby ponownie wjechać do Peru i przedłużyć możliwość pobytu o kolejne 90 dni. W 1989 r. Peru odwiedziło łącznie 330 tys. cudzoziemców, w tym 85% dotrało tam drogą lotniczą. Bardzo mały procent stanowili turyści, którzy zdecydowali się przyjechać samochodem¹⁹. Częściej ten środek transportu wybierano w Ekwadorze (aż 35%), co można wytłumaczyć mniejszą powierzchnią kraju i dużo łatwiejszym terenem do poruszania się samochodem. W 1989 r. do Peru przybywali turyści głównie z Ameryki (40% z Południowej i 35% z Północnej). Europejczycy stanowili 20% ogólnej liczby turystów. Byli to głównie Francuzi, Anglicy i Niemcy. Dla porównania w tym samym roku do Ekwadoru, ponad czterokrotnie mniejszego kraju, przybyło 276 tys. osób – proporcjonalnie do obszaru oraz atrakcji turystycznych dużo więcej niż do Peru²⁰. Największy wzrost liczby odwiedzających Peru nastąpił w latach 1970-1975. Liczba przyjezdnych zwiększyła się wówczas prawie dwukrotnie²¹. W okresie 1989-1992 przyjazdy turystów zmalały o około 100 tys. (wyniosły 216 tys.), co związane było głównie z wewnętrznymi zamieszkami zbrojnymi²² – ludzie rezygnowali z wyprawy w te strony ze względu na potencjalne zagrożenie. Reakcją rządu peruwiańskiego na ten problem było stopniowe, a w ostatnich latach znaczne zwiększenie poziomu bezpieczeństwa. Z powodu licznych zgłoszeń kradzieży w autokarach na trasach dalekobieżnych wprowadzono nowe wymogi. W celu poprawienia bezpieczeństwa, zwłaszcza na dworcach autokarowych zrzeszających prywatne linie, na długich trasach, np. Lima–Nasca, Lima–Cuzco, w tzw. *buscama* wprowadzono dokładną odprawę bagażową przed podróżą (prawie tak dokładną, jak na lotnisku). Specjalnie do tego celu wyznaczonym korytarzem pracownik dworca przenosi do luku bagażowego autokaru odznaczony na bilecie bagaż turysty. W małych miejscowościach zamiast korytarza jest okienko bagażowe, z którego bagaż podawany jest bezpośrednio do autokaru, lecz co najważniejsze, wszyscy turyści przechodzą oddzielnym przejściem. W wyniku tak rygorystycznych kontroli dworce zaczęły przypominać fortece: posiadają 4-metrowe mury i bramy otwierane automatycznie lub przez karabinierów. Na plac odjazdów mają wstęp tylko pracownicy dworca, podróżni tuż przed odjazdem oraz taksówkarze zrzeszeni przez prywatne linie autokarowe. Pasażerowie znajdujący się na liście podróżnych są zobowiązani podać dane osobowe i numer paszportu. Przed samym wyjazdem przez autokar przechodzi przedstawiciel firmy przewozowej i dla bezpie-

¹⁹ *Geografia turystyczna świata*, cz. 2, red. J. Warszyńska, Warszawa 1995, s. 360-361.

²⁰ *Tamże*, s. 354.

²¹ L. E. Hudman, R. H. Jackson, *Geography of Travel and Tourism*, New York 2002, s. 168.

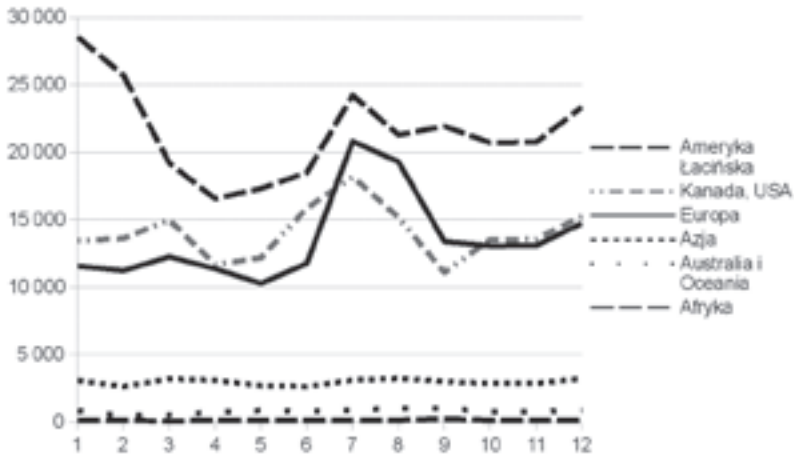
²² *Tourism in Peru*, Organization of American States, [online] <http://web.archive.org/web/20070208073822/http://www.oas.org/tourism/peru.htm>, 12 II 2013.

czeństwa filmuje twarze pasażerów bądź rzadziej – na przygotowanej do tego kartce papieru pozostawiane są odciski palca.

W 1992 r. zatrzymano przywódcę organizacji terrorystycznej Świetlisty Szlak (hiszp. Sendero Luminoso), która od tego momentu straciła swą dawną aktywność. Wydarzenie to pozytywnie wpłynęło na postrzeganie Peru jako kraju bezpiecznego dla odwiedzających. W konsekwencji już w tym samym roku nastąpił wzrost liczby przyjezdnych i trend ten utrzymywał się przez kilka kolejnych lat z wyszczególnieniem okresu 1996-1998, kiedy to liczba turystów sięgnęła 725 tys. Inną przyczyną tak znacznego zainteresowania mogła być prywatyzacja największego łańcucha hotelowego w Peru – ENTURPERU oraz linii lotniczych – AEROPERU (zniesienie opłat nakładanych na lotniska zwiększyło dostępność przelotów krajowych i międzynarodowych)²³.

Przedstawione na wykresie 1 dane z 1997 r. prezentują zainteresowanie poszczególnych regionów świata Peru jako celem podróży oraz rozkład liczby przyjazdów w ciągu roku. W 1997 r. Peru odwiedziło łącznie 635 tys. turystów, z czego 42% przyjechało z Ameryki Łacińskiej. Najprawdopodobniej wynikało to zarówno z mniejszej odległości dzielącej ten region od innych krajów Ameryki Południowej, jak i braku bariery językowej. Najwięcej przyjazdów do Peru odnotowano w miesiącach letnich (lipiec-sierpień) oraz zimowych (grudzień-styczeń). Warto zauważyć, że turyści pochodzący z Europy, Kanady i USA najchętniej podróżowali w miesiącach letnich, natomiast turyści z Ameryki Łacińskiej częściej wybierali miesiące zimowe.

Wykres. 1. Przyjazdy turystów do Peru z poszczególnych regionów świata w roku 1997

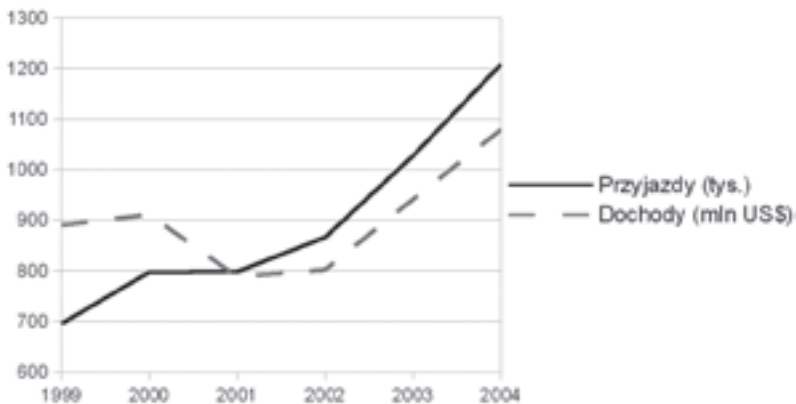
Tak duże zainteresowanie Peru w okresie wakacyjnym mogło wynikać z organizowanego w Cuzco w okresie przesilenia czerwcowego święta Inti Raymi. Dobrze przygotowany, pompatyczny happening, odgrywany w lokalnym języku Inków (keczua), organizowany już od początku XX w. przez niewielkie grupy teatralne w granicach murów słynnej

²³ L. E. Hudman, R. H. Jackson, *Geography...*, s. 167-168.

twierdzy Sacsayhuamán, pobudza wyobraźnię turystów do dnia dzisiejszego. W trakcie tego święta turyści mogą czynnie uczestniczyć w obchodach, podziwiać tradycyjne szaty inkaskie oraz poczuć atmosferę świętych inkaskich miejsc²⁴. Święto Inti Raymi stanowi także ważny element kultury duchowej dla mieszkańców Peru. Zimowy wzrost przyjazdów można powiązać z innym świętem – Capac Raymi, czyli świętem władcy Inki. Uroczystość ta przypada na grudniowe przesilenie i jest zarazem drugim pod względem ważności świętem w Peru. Ceremonia Capac Raymi, również związana z oddawaniem hołdu Słońcu, wraz ze świętem Inti Raymi jest dopełnieniem cyklu rocznego.

Duży wpływ na liczbę turystów z poszczególnych regionów świata miała, jak już wcześniej zauważono, odległość od Peru. Innym ważnym czynnikiem, który odegrał wtedy znaczącą rolę, była zamożność mieszkańców poszczególnych kontynentów. W przypadku Afryki o tak niskiej liczbie odwiedzających Peru decydowała zapewne znaczna odległość oraz wysokie koszty przejazdu. Biorąc pod uwagę czynnik ekonomiczny, Europa i Ameryka Północna plasują się odpowiednio na drugim i trzecim miejscu pod względem liczby podróżnych. Zapewne dla turystów z Europy Peru jest krajem bardzo różniącym się kulturowo, przez co wartym odwiedzenia. W przypadku Ameryki Łacińskiej prawdopodobnie to niewielka odległość wpłynęła na tak znaczącą liczbę odwiedzających Peru.

Wykres 2. Zestawienie dochodów z turystyki i przyjazdów turystów do Peru w latach 1999-2004

Źródło: WTO i APEC

Jeszcze 20 lat temu Peru nie było na tyle popularnym celem wyjazdów wakacyjnych, aby turystyka jako gałąź gospodarki mogła przynosić duże zyski dla kraju. W 1989 r. dochody z turystyki zagranicznej wyniosły 390 mln dolarów (co uplasowało Peru na czwartym miejscu w Ameryce Południowej)²⁵. Wraz z poprawą stosunków wewnętrznych

²⁴ M. Kania, *Prekolumbijski image Peru. Rola archeologii i dziedzictwa inkaskiego w kształtowaniu peruwiańskiej tożsamości narodowej*, Kraków 2011, s. 291-292, *Studia Latinoamerykańskie Uniwersytetu Jagiellońskiego*, nr 12.

²⁵ *Geografia turystyczna świata*, s. 361.

i zminimalizowaniem liczby aktów terroryzmu dochód z turystyki zaczął się stopniowo zwiększać i w 2004 r. przekroczył 1 mld dolarów²⁶. Do 2000 r. zwiększenie liczby turystów powodowało znaczący wzrost dochodów. W kolejnych latach sytuacja uległa zmianie i mimo ciągle rosnącej liczby turystów dochody z turystyki wzrastały w wolniejszym tempie. Prawdopodobnie wynikało to z faktu, iż coraz częściej do Peru podróżowali młodzi turyści nastawieni na oszczędny model zwiedzania. W 1990 r. średnia długość pobytu turysty w Peru (wykres 2) wynosiła około 13 dni. W ciągu kolejnych 16 lat spadła jednak do poziomu 10,9 dnia²⁷.

RUCH TURYSTYCZNY W PERU PO ROKU 2000

Zainteresowanie walorami turystycznymi Peru z każdym rokiem wzrasta. Na atrakcyjność kraju składa się głównie dziedzictwo kultur prekolumbijskich (z wyszczególnieniem kultury Inków) oraz dziedzictwo naturalne Peru. Wszystkie te atrakcje przyciągają turystów z obydwu Ameryk oraz coraz częściej z Europy i Azji. Dodatkowym atutem jest infrastruktura turystyczna, która poszerzyła swe zaplecze zwłaszcza przy głównych traktach turystycznych. Ciągłe budowane są liczne hostele o coraz wyższym standardzie, hotele oraz kwatery prywatne. Baza noclegowa prężnie i zauważalnie zwiększa się z każdym dniem. W atrakcyjniejszych ośrodkach Peru istnieje możliwość wyboru standardu noclegu, jak i dodatkowych – mniej lub bardziej wyszukanych – atrakcji niebędących niegdyś w podstawowym wachlarzu rozrywek oferowanych przez Peru. W 2007 r. Machu Picchu wpisano na renomowaną listę Nowych siedmiu cudów świata. Stało się to dodatkowym atutem oraz świetną reklamą Peru, zwiększyło popularność kraju Inków liczbę przyjeżdżających turystów.

W przeciwieństwie do innych krajów Ameryki Południowej Peru jest niezależne od swoich przygranicznych sąsiadów. W ostatnich latach polityka rządu sprzyjała rozwojowi ruchu turystycznego w Peru. Postęp uwidocznił się dzięki współpracy wielu organizacji rządowych, turystycznych organizacji pozarządowych oraz prywatnych instytucji. Do instytucjonalnej struktury turystyki w rządzie, która ma wpływ na politykę i planowanie turystyki, należą:

- Ministerstwo Międzynarodowego Handlu i Turystyki (MINCENTUR);
- PROMTUR – biuro promocji Peru;
- Ministerstwo Rolnictwa: Instituto Nacional de Recursos Naturales (INRENA);
- Ministerstwo Edukacji: Narodowy Instytut Kultury (Instituto Nacional de Cultura);
- Ministerstwo Transportu i Komunikacji (Ministerio de Transportes y Comunicaciones);
- Ministerstwo Spraw Wewnętrznych: Policja turystyczna (POLTUR);
- Narodowa Rada Ochrony Środowiska (CONAM).

²⁶ *WTO Comparative Tourism Statistics for APEC Member Economies 1999 to 2005 inc.*, APEC, [online] http://www.apec-tourism.org/tin.php?url_mainnav=3&url_subnav=31, 1 VIII 2007.

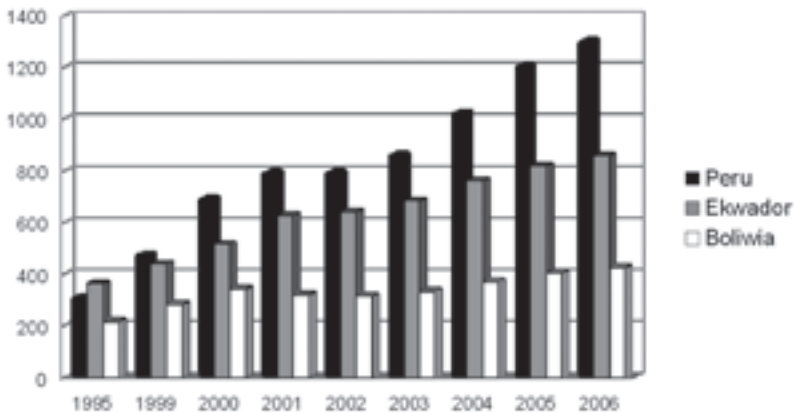
²⁷ *Latin American Marketing Data and Statistics 2007/2008*, Euromonitor International, London 2007.

Rządowe agencje odpowiedzialne za turystykę podlegają Wiceministrowi Międzynarodowego Handlu i Turystyki, który odpowiedzialny jest za rozwój turystyki, promocję turystyki wraz z promocją inwestycji. Agencje te podlegają PROMPERU (Komitetowi Promocji Peru)²⁸.

Duży wpływ na rozwój turystyki mają również prywatne instytucje:

- Narodowa Izba Turystyki CANATUR (Cámara Nacional de Turismo);
- Peruwiańskie Stowarzyszenie Turystyki Przygodowej i Ekoturystyki (Asociación Peruana de Turismo de Aventura y Ecoturismo);
- ASOTUR-PERU – Stowarzyszenie Turoperatorów (Asociación de Operadores de Turismo Receptivo del Peru);
- Stowarzyszenie Biur Podróży (Asociación Peruana de Agencias de Viaje y Turismo);
- Stowarzyszenie Przewodników Turystycznych (Asociación Nacional de Guías Scouts del Peru);
- Stowarzyszenie Hoteli i Restauracji (Asociación de Hoteles, Restaurantes y Afines);
- Bank Światowy (World Bank);
- Inter-American Development Bank (IADB)²⁹.

Wykres 3. Przyjazdy turystów do Peru i krajów sąsiednich – Ekwadoru i Boliwii – dysponujących dziedzictwem Inków 1990-2006 (tys.)

Źródło: WTO.

Z danych statystycznych zebranych przez WTO (World Tourism Organisation) w latach 1990-2006 (wykres 3)³⁰ wynika, że liczba przyjazdów w omawianym okresie ulegała regularnemu wzrostowi. W ciągu 16 lat Peru potroiło liczbę turystów za-

²⁸ J. Ugarte, L. Pacheco, *Integrating Biodiversity into the Tourism Sector. Peru Country Case Study*, Arequipa 2001, s. 3.

²⁹ *Tamże*, s. 6.

³⁰ *Latin American Marketing Data Integrating Biodiversity...*

granicznych, natomiast Ekwador jedynie podwoił tę liczbę. Należy zwrócić uwagę na wielkość kraju oraz liczbę atrakcji turystycznych. Peru jest kolebką kultury inkaskiej oraz preinkaskiej, zatem i liczba odwiedzających powinna być większa w stosunku do krajów sąsiednich. Dla porównania: Meksyk (pomijając ważny problem przemytu ludzi oraz położenie tego kraju w Ameryce Północnej), który jest kolebką kultury Majów i Azteków, rocznie odwiedzają ponad 22 mln turystów³¹.

Ważnym aspektem rozwoju turystyki w tym regionie świata jest współpraca Peru z krajami sąsiadującymi w zakresie promocji atrakcji turystycznych, ze względu chociażby na transgraniczne położenie jeziora Titicaca (Peru, Boliwia). W okresie 16 lat (wykres 3) w Ekwadorze i Peru wzrost liczby turystów był stosunkowo wysoki w porównaniu z Boliwią, która jest krajem dużym, ale bardzo biednym. Z wykresu wynika również, że w ostatnich latach (2003-2006) liczba odwiedzających Peru przekroczyła 1 mln w skali roku.

Kierując się celem podróży turysty, można wyszczególnić kilka rodzajów i form turystyki w Peru:

- kulturowa – około 45% turystów;
- krajoznawcza (dotycząca dziedzictwa naturalnego) – 10% turystów;
- zdrowotna i biznesowa – 5% turystów;
- mieszana (kulturowa i krajoznawcza) – 40% turystów³².

Wraz ze wzrostem liczby turystów coraz częściej występuje w Peru problem dostępności lotów wewnętrznych. Uzależniony jest on od pory roku oraz coraz większego zainteresowania atrakcjami znacznie od siebie oddalonymi, np. Iquitos–Lima. W tym przypadku wybranie samolotu jako środka transportu jest niemalże koniecznością, jeśli chce się zaoszczędzić czas.

Peru skutecznie promuje się jako międzynarodowy cel podróży, mimo iż w kraju brak podstawowej infrastruktury oraz prywatnego sektora inwestycyjnego w branży hotelarskiej. W 1989 r. baza noclegowa Peru liczyła ponad 77 tys. miejsc, z największym zagęszczeniem w Limie, Cuzco i Iquitos³³. W kolejnych latach baza noclegowa wzrosła o 46% do 111,5 tys. (1993 r.), lecz mimo wszystko wciąż była za mała w stosunku do realnych potrzeb. W rankingu bazy noclegowej w 1995 r. Peru zajmowało trzecie miejsce w Ameryce Południowej³⁴. Według WTO w ciągu 10 lat (1991-2001 r.) odnotowano wzrost o 100%, liczba miejsc noclegowych wyniosła ponad 202 tys. (2001 r.). Natomiast w 2007 r. Peru dysponowało już 288 tys.³⁵ noclegów, również w tych samych miastach. Wzrost bazy noclegowej w stosunku do ogromnego wzrostu liczby turystów zagranicznych wskazuje na pogorszenie się pojemności bazy noc-

³¹ *International Tourism, Number of Arrivals*, The World Bank, [online] <http://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.ARVL>, 12 II 2013.

³² J. Ugarte, L. Pacheco, *Integrating Biodiversity...*, s. 4.

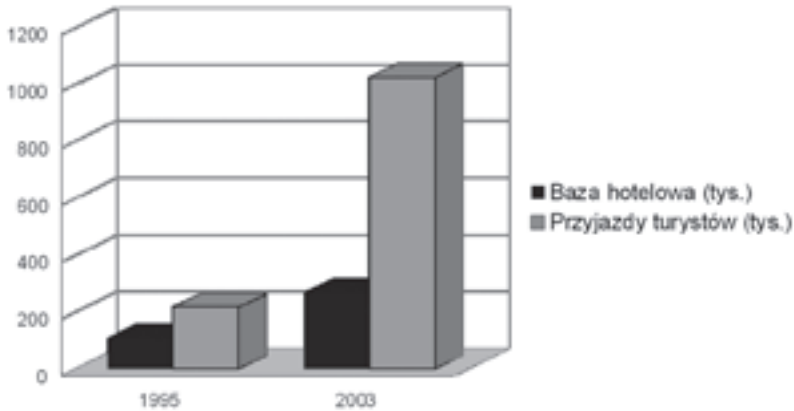
³³ *Geografia turystyczna świata*, s. 361.

³⁴ *Kraje pozaeuropejskie. Zarys geografii turystycznej*, red. Z. Kruczek, Kraków 2000, s. 133.

³⁵ *TSA Data around the World, Statistics and Tourism Satellite Account (TSA) Programme*, WTO, Madrid 2010, s. 170.

legowej w Peru na przestrzeni 10 lat (1993-2003 r.). Baza noclegowa rozwijała się zbyt wolno w stosunku do wielkiego boomu turystycznego. Proporcje przedstawia wykres 4. Biorąc pod uwagę najbardziej oblegane miesiące: styczeń, lipiec oraz sierpień, baza noclegowa w małym stopniu zaspokajała zapotrzebowanie turystów.

Wykres 4. Wzrost bazy noclegowej w stosunku do rozwoju ruchu turystycznego w latach 1993-2003

GŁÓWNE ATRAKCJE PERU – PRZYCIĄGAJĄCE NAJWIĘKSZĄ LICZBĘ TURYSTÓW

Na rozwój turystyki w Peru duży wpływ miały odkrycia inkaskich miast w XX w. Angielski naukowiec i odkrywca Hiram Bingham (1875-1956), poszukując ostatniej stolicy Inków – Vilcabamby, która została przez nich opuszczona oraz częściowo zniszczona przez Hiszpanów (w 1571 r.) – natknął się 24 lipca 1911 r. na inkaskie sanktuarium. Obecnie na terenie obiektu turystycznego znajdują się bardzo dobrze zachowane ruiny. Do czasu odkrycia całe sanktuarium porośnięte było dżunglą. Dzięki pracom archeologów miasto można obecnie zwiedzać i jest źródłem zachwyty nad inkaską kulturą. Widok całego kompleksu oraz jego umiejscowienie dowodzą geniuszu Inków i ich majestatu. Nie bez powodu Machu Picchu wpisane zostało na listę Nowych siedmiu cudów świata³⁶. Mimo iż sanktuarium nie okazało się zaginioną stolicą Inków, ściągają do Peru wielu turystów z całego świata. Codziennie odwiedzają to miejsce tysiące przyjezdnych.

Coraz częściej wysoce cenionym celem przyjazdu turystów do Peru są obiekty z listy Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Przyrodniczego UNESCO. Peru posiada 11 takich obiektów:

³⁶ *World of New 7 Wonders*, New7Wonders of the World, 7 VII 2007, [online] <http://world.new7wonders.com/new7wonders-of-the-world-page/new7wonders-of-the-world/>, 13 II 2013.

- miasto Cuzco (wpis w roku 1983)³⁷;
- zabytkowe sanktuarium Machu Picchu (1983);
- stanowisko archeologiczne Chavín (1985);
- Park Narodowy Huascarán (1985);
- strefa archeologiczna Chan-Chan (1986);
- Park Narodowy Manui (1987);
- zespół zabytkowy w Limie (1988, wpis rozszerzony w 1991);
- Park Narodowy Roi Abiseo (1990, wpis rozszerzony w 1992);
- linie i rysunki naziemne pustyni Nazca i Pampas de Jumana (1999);
- Stare Miasto w Arequipie (2000);
- święte miasto Caral-Supe (2009)³⁸.

Niektóre obiekty z powyższej listy mają pośredni związek z kulturą Inków (miały wpływ na powstawanie Tahuantinsuyu). Należy do nich m.in. wielki kompleks pałacowy Chan-Chan w okolicach Trujillo. Wciąż trwają w nim prace wykopaliskowe, w związku z czym do zwiedzania udostępniony jest tylko jeden z najmniejszych pałaców. Z samolotu można natomiast podziwiać inną atrakcję – geoglify (wielkie rysunki naziemne) wryte na równinie Nazca, z łódki natomiast można zobaczyć geoglif Candelabra – w parku Paracas³⁹. Równie dużym zainteresowaniem turystów cieszy się Chavín de Huántar, stanowiące kolebkę jednej z najstarszych kultur Ameryki Południowej – Chavín.

Uwagę turystów przykuwa ponadto jedna z najstarszych osad w Peru – Caral-Supe (od 2009 r. na liście UNESCO) i Sechín oraz na północnym wybrzeżu: kompleks piramid Sipan i Tucume w okolicach Chiclayo. 10% turystów przyjeżdża do Peru podziwiać piękno natury. Do dziedzictwa przyrodniczego w okolicach Arequipy należy kilka wysokich wulkanów: Ampato, Misti i Chachani (około 6000 m n.p.m.) oraz dwa najgłębsze kaniony świata: wąwóz Cotahuasi i kanion Colca (3269 m n.p.m.)⁴⁰. Długość drugiego kanionu została zmierzona przez polską ekspedycję w latach 80. XX w.

Negatywny wpływ na prace archeologów i wykopaliska, a pośrednio na rozwój turystyki, mają ludzie zwani *huaceros*⁴¹, którzy okradają miejsca kultu, groby i świątynie. Czasami dochodzi nawet do sytuacji, że przed samymi ruinami złodzieje sprzedają fragmenty oryginalnych inkaskich ceramik. Rząd jest w tej kwestii bardzo często bezsilny. Sprzedawcy – *huaceros* – umawiają się z klientem, upewniwszy się uprzednio, czy na pewno nie jest szpiegiem. Sprawdzają, na ile jest zainteresowany oraz ile zapłaci za daną (niekiedy bezcenną) rzecz. Działalność, której się dopuszczają, zmniejsza możliwości dokładniejszego poznania dziedzictwa narodowego Peru. Brak środków finansowych oraz zdobycia formalnej

³⁷ Daty wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Przyrodniczego UNESCO.

³⁸ *World Heritage List*, UNESCO, [online] <http://whc.unesco.org/en/list/>, 12 II 2013.

³⁹ *Peru – złoty klejnot Inków*, AKME-FILM, Polska 2004.

⁴⁰ *Diatom Composition of a Peruvian Hot Spring in the Colca Canyon*, red. W. H. Kusner, R. Jahn, Berlin 2009, s. 31.

⁴¹ Termin pochodzi od słowa (keczua) *huaca*, które oznacza „wszystko, w czym przejawia się moc; bóstwo, świątynia bóstwa lub jego figura”. Zob. M. Rostworowska, *Historia państwa Inków*, przeł. M. Giersz, P. Prządka, wstęp i posł. M. Ziółkowski, Warszawa 2007, s. 298.

zgody na rozpoczęcie prac wykopaliskowych powoduje, że naukowcy rozpoczynają pracę zbyt późno. Bardzo często okazuje się, że miejsce zostało już zrabowane⁴².

Kończąc tę ogólną prezentację fenomenu rozwoju turystyki Peru w ostatnich dziesięcioleciach, można pokusić się o następujące wnioski. Dziedzictwo kulturowe Ameryki Łacińskiej nierzadko leży w rękach autochtonicznej ludności, która nie tylko zajmuje się jego promowaniem, ale przede wszystkim ma do niego bezpośredni dostęp oraz reprezentuje poszczególne grupy etniczne w danym kraju. W całej Ameryce Łacińskiej rdzenna ludność nie przekracza 10% populacji, lecz w przypadku Peru jest to cały czas ponad połowa społeczności kraju⁴³. Aktywność rdzennej ludności w kierunku rozwoju gospodarki w przypadku Peru jest bardzo ważna, przejawia się ona poprzez ekoturystykę i etnoturystykę. Wraz z ostatnimi programami rządowymi Peru zwiększa swoje szanse na zrównoważony rozwój turystyki, który pozwoli na poprawę i lepszą ekspozycję dziedzictwa kulturowego Andów.

Dziedzictwo kultur prekolumbijskich staje się coraz większym atutem turystycznym Peru. Zauważa się jego istotny wpływ na wzmacnianie gospodarki, powstawanie nowych miejsc pracy, szerzenie i ulepszanie infrastruktury czy promowanie kraju etc. Podkreślić należy, że Ministerstwo do spraw Turystyki w Peru (el Ministerio Comercio Exterior y Turismo) powstało dopiero w 2002 r., rozpoczynając swą pracę nad „świadomym” rozwojem turystyki. W międzyczasie powstało wiele organizacji i stowarzyszeń, które wspierają dodatkowo rozwój turystyki. Także w ostatnich latach z udziałem rządu peruwiańskiego stworzono interesujący projekt mający na celu wspieranie oraz rewitalizację siedmiu miejsc – ośrodków kulturowych. Dzięki tej inicjatywie coraz częściej miejsca te są doceniane jako ważne obiekty turystyczne na arenie międzynarodowej, a przede wszystkim ma ona bezpośredni wpływ na stan wykopalisk archeologicznych, które jeszcze kilkanaście lat temu były w dużej części zasypane (przykładowo Caral-Supe)⁴⁴.

BIBLIOGRAFIA

Ameryka Południowa, red. W. Maik, Poznań 1998, *ABC Świat*, t. 1.

Birth Rate of Peru, Index Mundi, [online] <http://www.indexmundi.com/g/g.aspx?c=pe&cv=25>.
Burszta J., *Chłopskie źródła kultury*, Warszawa 1985.

Chasteen J. Ch., *Ogień i krew. Historia Ameryki Łacińskiej*, przeł. K. Bartuzi, Warszawa 2007.

Diatom Composition of a Peruvian Hot Spring in the Colca Canyon, red. W. H. Kusner, R. Jahn, Berlin 2009.

Geografia turystyczna świata, cz. 2, red. J. Warszyńska, Warszawa 1995.

Historia del Supe, Caral Supe Peru, [online], http://www.zonacaral.gob.pe/quienes_somos/historia/index.html.

⁴² J. Pałkiewicz, A. Kapłanek, *El Dorado...*, s. 91-92

⁴³ *Zbiorowości etniczne w Ameryce Łacińskiej – odrębność czy asymilacja*, red. T. Paleczny, Warszawa 2001, s. 17.

⁴⁴ *Historia del Supe*, Caral Supe Peru, [online] http://www.zonacaral.gob.pe/quienes_somos/historia/index.html, 1 I 2014.

- Hudman L. E., Jackson R. H., *Geography of Travel and Tourism*, New York 2002.
- International Tourism, Number of Arrivals*, The World Bank, [online] <http://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.ARVL>.
- Jędrusik M., Makowski J., Plit F., *Geografia turystyczna świata. Nowe trendy. Regiony turystyczne*, Warszawa 2010.
- Kania M., *Prekolumbijski image Peru. Rola archeologii i dziedzictwa inkaskiego w kształtowaniu peruwiańskiej tożsamości narodowej*, Kraków 2011, *Studia Latinoamerykańskie Uniwersytetu Jagiellońskiego*, nr 12.
- Kraje pozaeuropejskie. Zarys geografii turystycznej*, red. Z. Kruczek, Kraków 2000.
- Latin American Marketing Data and Statistics 2007/2008*, Euromonitor International, London 2007.
- Hudman L. E., Jackson R. H., *Geography of Travel and Tourism*, New York 2002.
- Molenda J., *Vilcabamba trzydzieści lat później*, „Globtroter” 2009, nr 27.
- Oficjalna strona internetowa Jacka Pałkiewicza, [online] <http://www.palkiewicz.com/ekspedycje/index.php?p=paiti>.
- Pałkiewicz J., Kapłanek A., *El Dorado. Polowanie na legendę*, Poznań 2005.
- Posern-Zieliński A., *Między indygenizmem a indianizmem. Andyjscy Indianie na drodze do etno-rozwoju*, Poznań 2005, *Seria Etnologia i Antropologia Kulturowa*, nr 22.
- Posern-Zieliński A., *Ruchy społeczne i religijne Indian hiszpańskiej Ameryki Południowej (XVI-XX w.)*, Wrocław 1974, *Biblioteka Etnografii Polskiej*, nr 30.
- Romero E., *Peru na ścieżkach Ameryki*, przeł. i oprac. A. Dembicz, Warszawa 1996, *Idee i Ludzie*.
- Rostworowska M., *Historia państwa Inków*, przeł. M. Giersz, P. Prządka, wstęp i posł. M. Ziółkowski, Warszawa 2007.
- Różycki M., *Peruwiańskie spotkania*, Warszawa 1989.
- Rural Poverty in Peru*, IFAD, [online] <http://www.ruralpovertyportal.org/country/home/tags/peru>.
- Szemiński J., Ziółkowski M., *Mity, rytuały i polityka Inków*, Warszawa 2006.
- Tourism in Peru*, Organization of American States, [online] <http://web.archive.org/web/20070208073822/http://www.oas.org/tourism/peru.htm>.
- TSA Data around the World, Statistics and Tourism Satellite Account (TSA) Programme*, WTO, Madrid 2010.
- Ugarte J., Pacheco L., *Integrating Biodiversity into the Tourism Sector. Peru Country Case Study*, Arequipa 2001.
- World Heritage List*, UNESCO, [online] <http://whc.unesco.org/en/list/>.
- World of New 7 Wonders*, New7Wonders of the World, 7 VII 2007, [online] <http://world.new7wonders.com/new7wonders-of-the-world-page/new7wonders-of-the-world/>.
- WTO Comparative Tourism Statistics for APEC Member Economies 1999 to 2005 inc.*, APEC, [online] http://www.apec-tourism.org/tin.php?url_mainnav=3&url_subnav=31.
- Zbiorowości etniczne w Ameryce Łacińskiej – odrębność czy asymilacja*, red. T. Paleczny, Warszawa 2001.

Filmy

Peru – złoty klejnot Inków, AKME-FILM, Polska 2004.

Mgr Mikołaj GRUSZCZYŃSKI – absolwent Krakowskiej Szkoły Wyższej im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, specjalizacja: turystyka międzynarodowa. W 2008 r., obronił pracę magisterską pt. Wybrane elementy tradycji kulturowej Inków w turystyce w Peru. Od 2012 r. jest doktorantem Uniwersytetu Jagiellońskiego w Instytucie Studiów Międzykulturowych. Podróżnik, speleolog, nurek.